

Tomasz Starecki

Sumo narodowym sportem Japonii

Zazwyczaj za najistotniejszy okres rozwoju sumo uważa się Edo (1603–1868). Dzieje się tak przede wszystkim dlatego, że właśnie w czasach rządów Tokugawów sumo zaczęło nabierać kształtów znanych współcześnie i zostało wstępnie skodyfikowane – to wtedy powstało m.in. pojęcie *dohyō*¹, ustalono pierwszy oficjalny zestaw technik *kimarite*², wprowadzono hierarchię między rangami *ōzeki*, *sekiwake*, *komusubi*³ oraz podział zawodników na *san'yaku* i *maegashira* (tworzące łącznie *makuuchi*) oraz *makushita*, *nidanme*, *sandamme*, *jonidan* i *jonokuchi*,⁴ pojawiły się pierwsze programy w postaci *banzuke*⁵ i bogato zdobione *keshō mawashi*⁶. Z drugiej strony dlatego, że

¹ *Dohyō* – rodzaj ringu, na którym odbywają się walki sumo.

² *Kimarite* – lista technik dozwolonych w walkach sumo, których skuteczne wykonanie jest równoznaczne z wygraną walki.

³ *Ōzeki*, *sekiwake*, *komusubi* – wymienione zstępująco trzy najwyższe rangi, jakie mogli osiągnąć zawodnicy sumo w okresie Meiji. Łącznie zawodników tych stopni określało się mianem *san'yaku* (*san* – trzy, *yaku* – rangi, stopnie). Współcześnie określenia *san'yaku* coraz częściej używa się tylko w odniesieniu do zawodników w stopniu *sekiwake* i *komusubi*. Zob. np.: P. L. Cuyler, *Sumo from Rite to Sport*, Weatherhill, New York, Tokyo 1987, s. 80.

⁴ W zależności od swoich osiągnięć każdy profesjonalny zawodnik sumo klasyfikowany był w jednej z następujących grup (w kolejności zstępującej): *makuuchi*, *makushita*, *nidanme*, *sandamme*, *jonidan* i *jonokuchi*. Każda z tych grup tworzy swoją ligę, w obrębie której na każdym turnieju wyłaniany jest zwycięzca. Czołowi zawodnicy danej ligi, którzy osiągnęli dobre wyniki w danym turnieju, mają szansę na awans do wyższej ligi i odwrotnie, najsłabsi zawodnicy z danej ligi są po turnieju przesuwani do niższej. Współcześnie oprócz wymienionych wyżej grup istnieje jeszcze *jūryō*, które obejmuje zawodników sklasyfikowanych powyżej *makushita*, ale poniżej *makuuchi*.

⁵ *Banzuke* – oficjalny ranking zawodników biorących udział w turnieju, przedstawiany w postaci kaligrafii (początkowo na drewnianych tablicach, później – także współcześnie – na dużych papierowych arkuszach).

⁶ *Keshō mawashi* – rodzaj przepaski-fartucha, którą zawodnik zakłada na czas tzw. *dohyō iri* (ceremonii wejścia do *dohyō*); w czasach Edo miała za zadanie swoim przepychem świadczyć o potęgze *daimyō*, którego reprezentował dany zawodnik.

właśnie w okresie Edo sumo zaczęło przybierać kształty profesjonalnego sportu – powstały *sumōbeya*⁷, a lepsi zawodnicy zaczęli otrzymywać regularne wynagrodzenie od władców feudalnych (*daimyō*), nie licząc nagród wywalczonych w turniejach. W czasach Edo sumo stało się powszechną rozrywką, a mistrzowie sumo zaczęli być wynoszeni do rangi ogólnonarodowych idoli. Jednak sportem narodowym sumo miało się stać dopiero w okresie Meiji.

Pod koniec rządów Tokugawów ogólny kryzys państwa odbił się wyraźnie na kondycji ówczesnego sumo, ale początkowo nic nie zwiastowało głębszych problemów. Cały solidnie ugruntowany podczas kilku poprzednich stuleci system funkcjonowania sumo opierał się w olbrzymim stopniu na finansowaniu *rikishi*⁸ przez *daimyō*, co było o tyle korzystne, że ewentualne zawirowania wokół centralnych władz kraju nie miały nań większego wpływu. System ten jednak załamał się po upadku feudalnych stosunków własności, zapoczątkowanym w 1869 roku przejmowaniem ziem *daimyō* przez cesarza, a następnie w 1871 roku zniesieniem hanów i ustanowieniem prefektur. W ten sposób *daimyō* zostali skutecznie pozbawieni zarówno większości praw do swoich olbrzymich włości, jak i władzy, gdyż nie mieli praktycznie innego wyjścia niż natychmiastowe zwolnienie swoich poddanych. Dochody *daimyō* znacznie się skurczyły i wprawdzie nie zostali oni bez środków do życia, ale ich ogólny status i sytuacja materialna uległy wyraźnemu pogorszeniu. W konsekwencji, spora część zawodników musiała szukać nowych źródeł utrzymania i to w czasach, kiedy sumo dalekie było od szczytów swojej świetności.

Zderzenie kultur

Ponad dwieście lat sztywnej polityki izolacji Japonii od świata zewnętrznego nie pozostało bez wpływu na rozwój gospodarczy kraju, który utkwiał głęboko w feudalizmie. Do końca pierwszej połowy XIX wieku jedynym oficjalnym „oknem na świat” Japonii była Dejima.⁹ Biorąc pod uwagę, że w tym samym czasie Europa i Stany Zjednoczone przeżywały intensywny rozwój gospodarczy i związaną z nim falę ekspansji na resztę świata, sytuacja ta musiała w końcu ulec radykalnej zmianie. Przerwanie japońskiej polityki izolacji nastąpiło ostatecznie w 1854 roku, za sprawą przedstawiciela Stanów Zjednoczonych, komodora Matthew Perry’ego, który dowodząc armadą

⁷ *Sumōbeya* – stajnia sumo, rodzaj zamkniętego klubu sportowego o surowym rygorze, do którego wstępuje zawodnik chcący profesjonalnie uprawiać sumo i w którym spędza większość czasu (ze snem włącznie).

⁸ *Rikishi* – profesjonalny zawodnik sumo.

⁹ Dejima – sztuczna wyspa koło Nagasaki, wybudowana w latach 1634–1636, w okresie izolacji Japonii główny obszar wymiany handlowej między Japonią i resztą świata (w praktyce reprezentowaną przez Holendrów i Chińczyków).

składającą się z dziewięciu okrętów, wpłynął do Zatoki Edo i demonstracją siły wymusił na Japończykach podpisanie nierównoprawnego traktatu „o pokoju i przyjaźni”.¹⁰ W ciągu kilku następnych lat podobne układy zawarto także z innymi krajami.¹¹ Warto wspomnieć, że z okazji podpisania traktatu rząd japoński przekazał Amerykanom liczne dary, w tym dwieście ważących po około 50 kg worków z ryżem. Załoga Perry’ego najwyraźniej nie składała się z osilków i solidnie biedziła się z przeniesieniem ładunku, gdy na placu pojawili się *rikishi*, którzy chwytając po dwa worki naraz, pomaszerowali żwawo na pokład. Dla obserwujących zdarzenie Japończyków musiał być to wielce budujący widok. Amerykanie zostali później zaproszeni na zorganizowany specjalnie dla nich pokaz walk sumo. Nie zrobił on jednak większego wrażenia na gościach, przyzwyczajonych do bardziej brutalnego przebiegu zapasów i zupełnie nie rozumiejących rytualnych zachowań stanowiących oprawę walk. Podobnie Japończycy nie potrafili właściwie zinterpretować jawnie okazywanego wówczas przez Amerykanów rozczarowania.¹²

Z jednej strony podziw dla siły militarnej i gospodarczej Zachodu, a z drugiej nierównoprawność podpisanych traktatów uświadomiły Japończykom słabość ich kraju i konieczność wszechstronnych zmian, które umożliwiłyby odrobienie dystansu dzielącego Japonię od bardziej rozwiniętych państw. Za najskuteczniejsze rozwiązanie tego problemu uznano szerokie czerpanie z zachodnich wzorców. Przy tym, po części z obawy, by Japonia nie była postrzegana jako kraj barbarzyński, wspomniany import zachodniej myśli nie ograniczał się wyłącznie do korzystnych rozwiązań związanych z gospodarką, wojskiem czy strukturą administracji państwowej – przejmowano też zachodnie obyczaje.

W stosunkowo krótkim czasie Japonia zachłysnęła się europejskością. Na salonach wyższych sfer tradycyjne kimono zostały wyparte przez fraki i suknie. Ale wpływy Europy nie ograniczyły się wyłącznie do mody rodem z Londynu. Niemal wszystko, co pochodziło ze Starego Kontynentu, stało się godne naśladowania, a rozmach, tempo i powszechność wprowadzania modernizacji na wzór cywilizacji Zachodu były szokujące. W zestawieniu z elegancją strojów i zwyczajów salonów europejskich, sumo zaczęło się jawić jako gorszący nagością, dziki sport, niegodny egzystencji w nowoczesnym, cywilizowanym świecie.

¹⁰ Nierównoprawność traktatu polegała w szczególności na przyznaniu Amerykanom eksterytorialności (wyłączenia spod jurysdykcji japońskiej), podczas gdy Japończycy przebywający w Stanach Zjednoczonych nie mieli analogicznych praw, oraz umowy celnej wyraźnie korzystniejszej dla Stanów Zjednoczonych niż dla Japonii. Zob. np.: Ewa Palasz-Rutkowska, Katarzyna Starecka, *Japonia*, Wydawnictwo Trio, Warszawa 2004, s. 27–29.

¹¹ Były to: traktat z Wielką Brytanią (1854 r.), Rosją (1855 r.), Holandią (1856 r.), Francją, Portugalią (1860 r.) i Prusami (1861 r.). Więcej na ten temat: Ewa Palasz-Rutkowska, „Najważniejsze kierunki w polityce zagranicznej Japonii w latach 1854–1919”, w: „Japonica” nr 11/1999, s. 45–58.

¹² L. P. Cuyler, op.cit., s. 9–10; Wakamori Tarō, *Sumō no rikishi to minzoku* (Historia i ludzie sumo), Kōbundō, Tōkyō 1982, s. 34.

W ramach „cywilizowania” wyglądu obywateli, w sierpniu 1871 roku Wielka Rada Stanu (Dajōkan) wydała zalecenie *Sampatsu dattō rei* dotyczące strzyżenia włosów,¹³ gdyż krótkie włosy miały być jakoby oznaką cywilizacji i oświecenia. Lokalne władze niektórych prefektur poszły nawet dalej, wprowadzając podatek od osób noszących *chomage*¹⁴. Mimo to zwyczaj strzyżenia stał się naprawdę powszechny dopiero około roku 1884 i, szczęśliwie, ominął zawodników sumo. Skutkiem tych zmian był jednak niemal całkowity zanik umiejętności czesania w tradycyjny sposób, toteż po pewnym czasie, aby upiąć włosy, zawodnicy sumo musieli korzystać z pomocy *tokoyama*¹⁵ z teatrów *kabuki*.¹⁶

W listopadzie 1871 roku Ōkubo Ichio, gubernator Tokio, wydał rozporządzenie zakazujące pokazywania nagości,¹⁷ uzasadniając je obawami przed negatywnym postrzeganiem Japończyków przez cudzoziemców.¹⁸ Rok później publiczne pokazywanie się w samym tylko *fundoshi*¹⁹ oraz sumo z udziałem kobiet jako zawodników zaczęły być uznawane za przestępstwo. W samym tylko 1876 roku ukarano grzywną z tego tytułu 2911 osób.²⁰ W 1876 roku wydany został, znany pod skróconą nazwą *Haitōrei*, powszechny zakaz noszenia mieczy. Z zakazu tego zwolnieni byli jedynie wojskowi²¹, policjanci i wysocy urzędnicy w galowych mundurach – objął on zatem także sędziujących w zawodach sumo *gyōji*, którzy tradycyjnie nosili miecze. Wystosowana pół roku później prośba do Ministerstwa Spraw Wewnętrznych o zgodę na noszenie przez nich drewnianych mieczy (atrap) została odrzucona.²²

Początkowa fascynacja Japonii Zachodem znalazła swoje odzwierciedlenie także w sporcie. Razem z anglosaską kulturą zawitały do Japonii gry zespołowe – najpierw baseball (w 1872 r.), a wkrótce potem także piłka nożna. Na ich tle sumo postrzegano jako niecywilizowane, zdecydowanie nieprzystające do wizerunku nowoczesnego

¹³ Przepis *Sampatsu dattō rei* zwalniał również samurajów z obowiązku noszenia mieczy.

¹⁴ *Chomage* – tradycyjne japońskie uczesanie męskie, w którym długie włosy formowane są w rodzaj wężła ułożonego na czubku głowy.

¹⁵ *Tokoyama* – fryzjer specjalizujący się w układaniu włosów w *chomage* i wyrobie peruk; zawód ten powstał jeszcze w okresie Edo, głównie dla potrzeb teatrów *kabuki* i *bunraku*.

¹⁶ L. P. Cuyler, op.cit., s. 144.

¹⁷ Zalecenie to dotyczyło głównie ludzi pracujących półnago, czyli np. rikszarzy, posłańców *bikyaku*, cieśli itp.; podkreślało też niestosowność spacerowania w niekompletnym stroju w okolicy łaźni.

¹⁸ Mogło to jakoby „zbrukać honor państwa” (*kuni no taimen o yagosu*). Kazami Akira, *Sumō, kokugi to naru* (Sumo jako sport narodowy), Taishukan Shoten, Tōkyō 2002, s. 5.

¹⁹ *Fundoshi* – rodzaj tradycyjnej męskiej bielizny japońskiej, noszonej powszechnie jeszcze do lat 50. XX w., stanowiącej formę pośrednią między majtkami a przepaską biodrową.

²⁰ Kazami Akira, op.cit., s. 3–7.

²¹ Pierwsze zaciągi regularnej armii opartej na systemie powszechnego poboru odbyły się w 1873 r. Zob. np.: Ewa Palasz-Rutkowska, Katarzyna Starecka, op.cit., s. 36.

²² Kazami Akira, op.cit., s. 11–12.

społeczeństwa i szeroko krytykowano za niezgodne z duchem prawdziwej rywalizacji sportowej praktyki *yaochō*, tj. ustawiania wyników turniejów, by wygrał starszy i bardziej utytułowany zawodnik.²³ W prasie zaczęły pojawiać się liczne artykuły nawołujące do położenia kresu owej „barbarzyńskiej rozrywce”. Nie ulega zatem wątpliwości, że początki okresu Meiji nie sprzyjały rozwojowi sumo czy choćby nawet utrzymaniu przezeń dotychczasowej popularności – działalność na rzecz sumo zaczęła się powoli sprowadzać do walki o jego przetrwanie.

Próby przezwyciężenia kryzysu

Na szczęście, w kręgach obejmujących władze kraju lobby zwolenników zachowania przynajmniej części rdzennie japońskich tradycji okazało się nie mniej liczne, a w każdym razie nie mniej wpływowe, niż jego przeciwników. Miłośnikami sumo były tak znane postacie, jak Saigō Takamori²⁴, Itō Hirobumi²⁵, Itagaki Taisuke²⁶, Kuroda Kiyotaka²⁷, Gotō Shōjirō²⁸. Jego zwolennikiem był także cesarz Mutsuhito, który w młodości sam ćwiczył sumo.²⁹

Wprawdzie, zwłaszcza w pierwszych latach ogólnego chaosu, jaki nastąpił po przejęciu władzy przez cesarza, istniało wiele spraw rangi państwowej, którym należało poświęcić znacznie więcej uwagi, jednak cesarz zadbał o to, by podkreślić swe uznanie dla wartości sumo. Jego wyrazem był m. in. wybór *rikishi* jako chorążych niosących proporce cesarskie podczas historycznego marszu cesarza szlakiem Tōkaidō do jego nowej rezydencji na zamku w Tokio³⁰ w 1869 roku czy udział (też jako chorążych) wysokich rangą zawodników sumo (Asahidake Tsurunosuke, Zōgabana Heisuke, Kimenzan Tanigorō, Sakaigawa Daishirō) w pierwszym przeglądzie wojsk lądowych w 1870 roku.³¹

²³ Wakamori Tarō, op.cit., s. 37–38.

²⁴ Saigō Takamori – polityk, radca stanu, w 1877 r. stanął na czele rebelii przeciwko rządowi.

²⁵ Itō Hirobumi – polityk, mąż stanu (*genrō*), czterokrotnie pełnił funkcję premiera (1885–1888, 1892–1896, 1898, 1900–1901).

²⁶ Itagaki Taisuke – polityk, radca stanu, działacz ruchu na rzecz wolności i praw obywatelskich (*jiyū minken undō*), współzałożyciel Partii Liberalnej (Jiyūtō), minister spraw wewnętrznych (1896, 1898).

²⁷ Kuroda Kiyotaka – polityk, mąż stanu (*genrō*), a także premier (1888–1889).

²⁸ Gotō Shōjirō – polityk, radca stanu, działacz ruchu na rzecz wolności i praw obywatelskich (*jiyū minken undō*), współzałożyciel Partii Liberalnej (Jiyūtō), minister komunikacji (1892), minister rolnictwa i handlu (1892–1894).

²⁹ Ewa Palasz-Rutkowska, Katarzyna Starecka, op.cit., s. 32.

³⁰ Tokio (Tōkyō – dosł.: wschodnia stolica), znane wcześniej jako Edo, przyjęło obecną nazwę w 1868 roku.

³¹ Wakamori Tarō, op.cit., s. 34; Nitta Ichirō, *Sumō no rekishi* (Historia sumo), Yamakawa Shuppansha, Tōkyō 1994, s. 267.

W celu poprawy wizerunku sumo nagłaśniano udział *rikishi* w pracach na rzecz społeczeństwa – np. ich pomoc przy budowie (noszenie ciężkich elementów konstrukcji) świątyni Kudan Shōkonsha³² w latach 1869–1872 czy działania w latach 1876–1878 w okolicy Ekōin brygady strażackiej, złożonej z zawodników sumo młodszych rang (*makushita* i *sandamme*), której zadaniem było zapobieganie rozprzestrzenianiu się ognia przez burzenie przyległych zabudowań.³³

Mimo wszystkich tych działań popularność sumo spadała nadal, a kasa z pieniędzy zbieranych od publiczności przychodzącej na zawody coraz bardziej świeciła pustkami. Mogło to być istotną przyczyną, dla której szerszy wstęp na widownię uzyskały kobiety – począwszy od listopada 1872 roku mogły one oglądać zawody już od drugiego dnia (wcześniej były wpuszczane na widownię tylko w ostatnim dniu zawodów, zwanym *senshūraku*, kiedy nie występowali zawodnicy wyższych rang),³⁴ a od grudnia 1877 roku zniknęło także i to ostatnie ograniczenie.³⁵ Zła passa jeszcze się jednak nie skończyła. W 1882 roku zastępca naczelnika policji Tokio zakazał organizowania zawodów ze względu na skargi okolicznych mieszkańców na hałas towarzyszący turniejom. Zakaz ten został zniesiony dopiero dzięki petycjom i wstawiennictwu Itō Hirobumiego.³⁶

Przełomowe znaczenie dla popularności sumo w okresie Meiji miały zorganizowane przez Itō Hirobumiego w marcu 1884 roku zawody *tenran sumō* (dosł.: sumo oglądane przez cesarza). Wprawdzie cesarz Mutsuhito zaszczylił swoją obecnością podobne zawody już wcześniej (w 1868, 1872 i 1881 r.), ale te z marca 1884 roku miały znaczenie szczególne, gdyż przyczyniły się do gruntownej zmiany sposobu postrzegania sumo przez nowoczesną Japonię. Olbrzymią rolę odegrało w tym zarówno miejsce, w którym odbyły się zawody (Hama Rikyū Enryōkan, czyli Pawilon Gościnny na terenie Pałacu Hama Rikyū, będącego dawniej siedzibą sioguna, a teraz stanowiącego własność cesarza), jak i ranga przybyłych gości. Na widowni obok cesarza, przedstawicieli dworu i arystokracji zasiedli również członkowie oligarchii Meiji (ministrowie, radcy stanu) i zagraniczni dyplomaci. Dzięki temu zawody stały się nie tylko spektakularnym widowiskiem, ale i doniosłym wydarzeniem politycznym, któremu poświęcono wiele obszernych komentarzy w gazetach, czy nawet artystycznym, gdyby uwzględnić liczne drzeworyty *nishikie* dokumentujące te występy. W ten sposób sumo uzyskało niezwykle skuteczną reklamę, która spowodowała wyraźny wzrost jego popularności. Kolejne *tenran sumō* zorganizowano w latach 1885, 1888, 1889, 1890

³² Obecnie świątynia ta jest znana pod nazwą Yasukuni Jinja.

³³ Kazami Akira, op.cit., s. 12–15; Nitta Ichirō, op.cit., s. 267.

³⁴ Występy zawodników *makunuchi* w ostatnim dniu turniejów odbywały się do 1791 r.

³⁵ Ograniczenia w stosunku do kobiet usprawiedliwiano względami religijnymi, gdyż organizowane na terenach świątyni turnieje uważano za element obrządku religijnego. Zob.: Kazami Akira, op.cit., s. 193–194.

³⁶ P. L. Cuyler, op.cit., s. 100.

i 1892, ale nie miały już one takiego znaczenia, jak wspomniane zawody, które odbyły się w 1884 roku.³⁷

Niezwyczajnie istotnym czynnikiem dalszego wzrostu popularności sumo było pojawienie się pierwszych gazet poświęconych wyłącznie tej tematyce. Pierwszym, choć krótko wydawanym tytułem, był „Rikishi Shimpō” (Wiadomości Zawodników Sumo), który zaistniał w 1889 roku. W 1897 roku pojawiło się pierwsze wydanie „Sumō Shimpō” (Wiadomości Sumo), a siedem lat później rozpoczęto publikację „Sumō Shimbun” (Gazeta Sumo).³⁸

Okres reform

Najważniejszymi instytucjami kształtującymi sposób funkcjonowania sumo na przełomie okresów Edo i Meiji były *sumōbeya*, zrzeszenia *sumō kaisho* oraz rody sędziowskie *tsukasa ke*. *Sumōbeya* były zarządzane przez seniorów zwanych *toshijori*³⁹, tj. zawodników, którzy wycofali się już z kariery sportowej,⁴⁰ poświęcając się trenowaniu swoich młodych następców. W owych czasach głównym celem turniejów, określanych mianem *kanjin sumō*, było pozyskiwanie funduszy na budowę świątyń lub innych inwestycji publicznych (np. budowy dróg, mostów), jednak przy okazji były one też całkiem dochodowym zajęciem dla *toshijori*. Stąd też istotnym elementem działalności seniorów stała się współpraca z innymi *sumōbeya* przy organizowaniu zawodów. Owa współpraca zaczęła po pewnym czasie przybierać formę bardziej instytucjonalną, czyli właśnie *sumō kaisho* – rodzaju związków czy zrzeszeń, których zasięg ograniczał się początkowo do pojedynczych miast lub regionów. Działalność tych związków miała bardzo duży wpływ na dalszy rozwój sumo, ponieważ jej istotnym elementem było określanie rankingu zawodników.

Indywidualna klasyfikacja zawodników sumo została wprowadzona stosunkowo wcześniej (przed okresem Meiji), ale przez długi czas była ona dokonywana w sposób bardzo nieprecyzyjny. Wynikało to głównie stąd, że udział w zawodach był każdorazowo indywidualnie uzgadniany z poszczególnymi grupami *rikishi*, co powodowało znaczne zmiany w składzie zawodników biorących udział w kolejnych turniejach. Trudno było zatem stworzyć ranking, który opierałby się na wynikach walk z poprzednich zawodów, zwłaszcza że odbywały się one znacznie rzadziej niż współcześnie. Z biegiem czasu organizatorzy zaczęli jednak nabierać rozeznania w możliwościach poszczególnych zawodników, regularnie zapraszać co bardziej obiecujących do udziału

³⁷ Kazami Akira, op.cit., s. 20–38; Nitta Ichirō, op.cit., s. 274–275.

³⁸ P. L. Cuyler, op.cit., s. 104.

³⁹ Na terenie Kioto i Osaki *toshijori* określani byli mianem *tōdori*.

⁴⁰ Początkowo niektóre *sumōbeya* były zakładane także przez *gyōji*, jednak zwyczaj przekazywania *sumōbeya* najbardziej obiecującym zawodnikom spowodował, że już pod koniec XVIII w. praktycznie wszystkie *sumōbeya* były zarządzane przez byłych *rikishi*.

w kolejnych turniejach, a indywidualna klasyfikacja coraz lepiej odzwierciedlała rzeczywiste umiejętności poszczególnych *rikishi*. Niestety, czynnikiem niezbyt sprzyjającym rzetelnej ocenie poszczególnych zawodników było skupienie władzy w ramach związku w rękach prezesów (*fudegashira*) oraz ich zastępców (*fudewaki*), wśród których bardzo często nad oceną merytoryczną brały górę osobiste sympatie lub uprzedzenia, czy wreszcie względy polityczne. Wyraźnie widoczne i brzemienne w skutki było to zwłaszcza w przypadku *sumō kaisho* działającego na terenie Edo.⁴¹

Edo stało się nową stolicą kulturalną Japonii w dużej mierze ze względu na system *sankin kōtai* zmuszający *daimyō* do przebywania w pobliżu sioguna przez znaczną część roku i budowania tam posiadłości. Sprowadzali oni do Edo swoich najlepszych zawodników, którzy wstępowali do lokalnych *sumobeya*. W ten sposób następował ciągle napływ co zdolniejszych *rikishi* z pozostałych regionów Japonii do Edo, wzmacniając zarazem pozycję tamtejszego *sumō kaisho*, które pod koniec XVIII wieku całkowicie zdominowało resztę kraju. Sytuacja zmieniła się nieco wraz z upadkiem rządów wojskowych *bakufu*, kiedy na pewien czas ośrodkiem władzy cesarskiej stał się ponownie region Kansai⁴². W 1868 roku *yokożuna*⁴³ Jimmaku Kyūgorō, a także wielu innych wysokiej klasy zawodników – m.in. Chitosegawa Ryūzō, Shiranui Mitsuemō (Kōemon) – opuściło Edo i przeniosło się do Osaki. Rok później Jimmaku wycofał się z czynnego uprawiania sumo i jako *tōdori* objął funkcję prezesa osackiego *sumō kaisho*. Sprawował ją do roku 1881 i intensywnie angażował się w organizowanie wspólnych turniejów Osaka-Kioto. Osłabiło to nieznacznie pozycję tokijskiego *sumō kaisho*, ale nie było w stanie przełamać jego supremacji, zwłaszcza że już w 1869 roku cesarz przeniósł się na stałe do Tokio.

Omawiając kwestie związane z kształtowaniem się sumo okresu Meiji, nie można pominąć roli rodów sędziowskich *tsukasa ke*. Wbrew nazwie, ich działalność nie sprowadzała się głównie do sędziowania walk (*gyōji* pochodzili często spoza tych rodów). Swoją silną pozycję w świecie sumo rody sędziowskie zawdzięczały wyłącznemu prawu do decydowania o wszelkich pozornie drobnych elementach składających się na całość ceremoniału i rytualnej oprawy sumo, a także do przyznawania licencji *gyōji* oraz tytułów *yokożuna*. Wprawdzie *yokożuna* zaczął być traktowany jako stopień w hierarchii sumo dopiero od 1909 roku,⁴⁴ niemniej jednak miał on zawsze ogromne znaczenie prestiżowe. W okresie Meiji działalność *tsukasa ke* była skupiona w rękach zaledwie

⁴¹ L. P. Cuyler, op.cit., s. 97.

⁴² Kansai – region obejmujący Kioto i Osakę.

⁴³ *Yokożuna* jest współcześnie najwyższym stopniem zawodnika sumo. Termin ten został wprowadzony w 1798 r. i przez stosunkowo długi czas nie był używany jako ranga w hierarchii zawodników, ale jako prestiżowy tytuł przysługujący *rikishi* w stopniu *ōzeki* mającemu prawo do noszenia przewiązanego wokół talii, specjalnego ozdobnego warkocza upleczonego z konopii (ważącego ok. 15 kg) i wykonywania indywidualnej ceremonii wejścia do *dohyō*. Zob.: Nitta Ichirō, op.cit., s. 249–250; L. P. Cuyler, op.cit., s. 80.

⁴⁴ Nitta Ichirō, op.cit., s. 236.

dwóch rodów – Yoshida i Gojō.⁴⁵ Jak łatwo przewidzieć, ich współzawodnictwo nie sprzyjało obiektywnej promocji zawodników.

W początkach okresu Meiji rola rodu Yoshida, działającego na terenie Edo i związanego z *bakufu*, wyraźnie zmalała. W tym czasie swą pozycję ugruntowywał w regionie zachodnim (Kioto-Osaka) ród Gojō.⁴⁶ To właśnie on przyznał w 1867 roku tytuł yokozuny Jimmaku, w 1870 roku – Onogawie Saisuke z Kioto, w 1871 roku – Hachijjinowi Shinzō z Osaki oraz Kabutogacie Yakichiemu z Kioto, zaś w 1873 roku – Kōzusanowi Tanigorō z Osaki. Potwierdzenie tytułu yokozuny dla Jimmaku, a także przyznanie go w 1869 roku Kimenzanowi Tanigorō nie odbudowało pozycji rodu Yoshidów, zwłaszcza że została ona ponownie zachwiana udziałem Yoshidy Oikaze XXIII w wojnie na południowym zachodzie (*seinan sensō*), wywołanej przez Saigō Takamoriego w 1877 roku.⁴⁷ Jednak wzmoczona i dość jednostronna aktywność rodu Gojō w przyznawaniu tytułu *yokozuna* spowodowała, że związany z nim prestiż nieco w tym czasie spadł.⁴⁸ Rywalizacja między Gojō i Yoshidami trwała jeszcze przez jakiś czas, a o jej rozstrzygnięciu miała ostatecznie zdecydować lokalna popularność sumo.

W latach 70. XIX wieku coraz większy sprzeciw, szczególnie w środowisku sumo w Tokio, zaczął budzić autokratyczny sposób zarządzania *sumō kaisho* przez prezesów oraz ich zastępców, którzy arbitralnie podejmowali wszelkie decyzje dotyczące zarówno rankingu, doboru zawodników na turnieje, jak i podziału wpływów uzyskiwanych z organizowania turniejów. Zarząd *sumō kaisho* zatrzymywał dla siebie znaczną część zysków, przekazując resztę pozostałym *toshiyori*. Dla zawodników nie pozostawało już praktycznie nic.⁴⁹ W okresie Edo, kiedy znaczna część osiągających dobre wyniki *rikishi* była finansowana przez *daimyō*, taka sytuacja była jeszcze do zaakceptowania. Jednak po zlikwidowaniu księstw feudalnych i wymuszonym przejściu większości zawodników na własne utrzymanie, system finansowania *rikishi* wymagał gruntownych reform. Inicjatywom reformatorskim sprzyjała ogólna atmosfera w kraju – głoszenie konieczności modernizacji, walki o prawa obywatelskie, hasła „cywilizacji i oświecenia” (*bunmei kaika*).

Za głównego przywódcę reformatorów sumo okresu Meiji uważa się Takamiyame Daigorō, bardziej znanego pod przybranym nazwiskiem Takasago Urakorō. Takasago zaangażował się w ruch reformatorski jeszcze jako młody zawodnik. Początkowo za cel obrał poprawę traktowania niżej sklasyfikowanych *rikishi*. Ogólny brak stabilizacji w kraju w początkach okresu Meiji nie sprzyjał jego staraniom reformatorskim, ale nie

⁴⁵ Więcej na temat rodów Yoshida i Gojō: L. P. Cuyler, op.cit., s. 78–83; Nitta Ichirō, op.cit., s. 247–261.

⁴⁶ Nitta Ichirō, op.cit., s. 268–271.

⁴⁷ Ewa Palasz-Rutkowska, Katarzyna Starecka, op.cit., s. 44; Nitta Ichirō, op.cit., s. 271.

⁴⁸ L. P. Cuyler, op.cit., s. 74 i nast.; Nitta Ichirō, op.cit., s. 268–269, 274–276.

⁴⁹ L. P. Cuyler, op.cit., s. 97; Nitta Ichirō, op.cit., s. 226–232.

przeszkodził mu w realizacji kariery sportowej. Do działań na rzecz zmian w systemie funkcjonowania sumo Takasago wrócił w 1873 roku. Tym razem, już jako zawodnik w randze *maegashira*, wraz z blisko 40 innymi dość wysoko sklasyfikowanymi *rikishi*, odnowił dawny ruch reformatorski i podczas zawodów w Nagoi przekazał na ręce członków tokijskiego *sumō kaishō* propozycje zmian, które dotyczyły w szczególności problemów rozliczeń finansowych i autokratycznego sprawowania rządów przez zarząd związku. Jego postulaty zostały jednak uznane za próbę rewolty i Takasago oraz wspierający go *rikishi* zostali pozbawieni przez stowarzyszenie prawa do startu w kolejnych zawodach. W odpowiedzi na to wyrzuceni *rikishi* założyli własne *sumō kaishō* w Nagoi i po dokooptowaniu jeszcze pewnej liczby zawodników sumo z rejonu Kioto i Osaki (w tym późniejszego yokozuny Nishinoumiego Kajirō) zorganizowali całą serię zawodów w zachodnich prowincjach Japonii, występując tam pod nazwą Kaiseigumi (Grupa Reformatorów).⁵⁰ W 1876 roku grupa powróciła do Tokio, stając się bezpośrednią konkurencją dla tokijskiego *sumō kaishō*.⁵¹ Dwa lata później, po kolejnych ostrych konfliktach między obiema organizacjami,⁵² w lutym 1878 roku naczelnik policji w Tokio wydał rozporządzenie nakazujące uzyskanie pozwolenia zarówno na udział w zawodach poszczególnych *rikishi* i sędziów, jak i na organizację turniejów. Stosowną licencję otrzymało jedynie tokijskie *sumō kaishō*, co skłoniło grupę Takasago do podjęcia negocjacji. W mediacje włączyli się też wpływowi politycy i po kilku miesiącach osiągnięto porozumienie, na mocy którego zarząd tokijskiego *sumō kaishō* zobowiązał się do przeprowadzenia istotnych reform i przyjęcia Takasago w poczet swoich *toshiyori*. Najważniejsze ze zmian przyjętych w maju 1878 roku dotyczyły kwestii finansowych i kadrowych – od tej pory płace poszczególnych zawodników miały być ustalane komisyjnie⁵³ i w oparciu o wyniki walk, po każdym turnieju, a funkcje prezesa (od 1882 r. pod nazwą *torishimari*) i jego zastępcy miały być obsadzone w wyniku wyborów, z uwzględnianiem głosów oddawanych przez zawodników.⁵⁴ W 1883 roku Takasago został wybrany na prezesa stowarzyszenia. Trzy lata później sprecyzowano zasady określające wzajemne prawa i obowiązki *rikishi* oraz ich *oyakata*⁵⁵. W 1889 roku zdefiniowano dokładnie obowiązki sędziego (*gyōji*) i sędziów pomocniczych (*shimpan*) i zmodyfikowano sposób naliczania wynagrodzenia zawodników. W tym samym roku tokijskie *sumō kaishō* zmieniło nazwę na Tōkyō Ōzumo Kyōkai (Tokijski Związek Sumo).

⁵⁰ Nitta Ichirō, op.cit., s. 272–273; Kazami Akira, op.cit., s. 15–18; L. P. Cuyler, op.cit., s. 97–100.

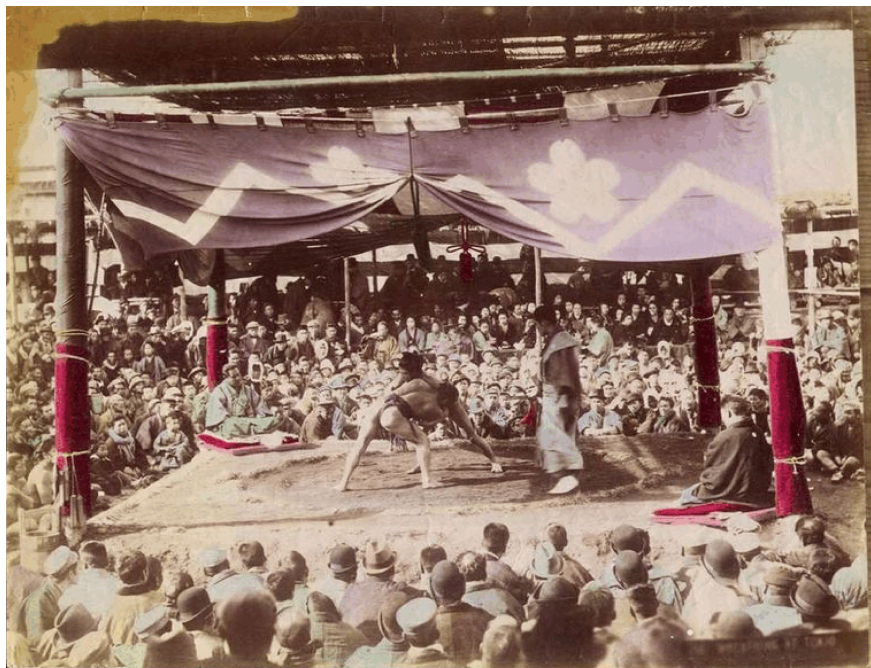
⁵¹ Wakamori Tarō, op.cit., s. 38.

⁵² Np. w 1877 r. Takasago próbował wystawić do udziału w zawodach organizowanych w Tokio yokozunę Kumagatake Atsugorō, ale zarząd tokijskiego *sumō kaishō* nie wyraził na to zgody. Zob.: Nitta Ichirō, op.cit., s. 273.

⁵³ Komisja miała się składać z prezesa stowarzyszenia, jego zastępcy i dwóch zawodników w stopniu *ōzeki*.

⁵⁴ L. P. Cuyler, op.cit., s. 99.

⁵⁵ *Oyakata* – właściciel *sumōbeya* lub pracujący w niej trener zawodników sumo.

Walka sumo w Tokio w latach 90. XIX wieku

Ostre konflikty wewnętrzne pojawiły się także w osackim *sumō kaishō*. W 1888 roku ze zrzeszenia wystąpiło około 80 zawodników. Utworzyli oni stowarzyszenie o nazwie *Kōkakugumi*⁵⁶ i przez siedem kolejnych lat organizowali własne turnieje. Ostatecznie, w wyniku reform podjętych w 1897 roku, obie organizacje połączyły się, tworząc Ōsaka Kakuryoku Kyōkai (Osackie Stowarzyszenie Sumo).⁵⁷

Ponieważ Tokio jako stolica państwowa i kulturalna cały czas przyciągało młodych i zdolnych zawodników, sumo w tym regionie utrzymywało się na bardzo dobrym poziomie, podczas gdy w Kioto obniżył się on praktycznie do amatorskiego,⁵⁸ a dochody z organizowanych tam zawodów były tak nikłe, że *rikishi* zaczęli szukać innych źródeł utrzymania. Poprawę tego stanu rzeczy i przyciągnięcie większej widowni miało zapewnić uatrakcyjnienie turniejów dzięki dopuszczeniu do rywalizacji zagranicznych zawodników, ale działania te nie odniosły oczekiwanych skutków.⁵⁹ Na domiar złego, w 1910 roku doszło do konfliktu pomiędzy Osackim Stowarzyszeniem Sumo a rodem

⁵⁶ *Kōkakugumi* można przetłumaczyć jako Grupa Szerokich Horyzontów, przy czym warto zwrócić uwagę na grę słów – człon *kaku* jest zapisany znakiem, który występuje również w słowie *sumō*.

⁵⁷ Nitta Ichirō, op.cit., s. 273.

⁵⁸ Wakamori Tarō, op.cit., s. 48.

⁵⁹ Obcokrajowcy występowali także w Tokio, w ramach tzw. *hanazumō* (sumo zawodników niskich rangą, niesklasyfikowanych). Zob.: Nitta Ichirō, op.cit., s. 276.

Yoshidów na tle przyznania tytułu *yokozumy* Ōkido Moriemonowi i w rezultacie Tokijski Związek Sumo wstrzymał swój udział w organizowaniu z Osaką turniejów *gōben kōgyō* (dosł.: wspólne turnieje).⁶⁰ W tym samym roku kilkudziesięciosobowa grupa zawodników z Kioto, z yokozuną Oikarim Montarō na czele, przyjęła zaproszenie od organizatorów Wystawy Japońsko-Brytyjskiej. Zagraniczne tournée zawodników z Kioto, które objęło nie tylko Londyn, ale także inne miasta Europy i Ameryki Południowej, nie poprawiło jednak ich sytuacji materialnej. Co więcej, trwająca ponad trzy lata nieobecność czołowych zawodników spowodowała jeszcze większy spadek zainteresowania sumo w regionie Kioto i Osaki. W rezultacie zarówno oni, jak i ród sędziowski Gojō przestali się liczyć,⁶¹ podczas gdy Tokijskie Stowarzyszenie Sumo i ród Yoshidów praktycznie przejęły pełną kontrolę nad dalszym rozwojem sumo w Japonii. O sile oddziaływania tego drugiego rodu może świadczyć fakt, że na wspólnych oficjalnych listach wymieniających wszystkich zawodników wypromowanych do tytułu *yokozuna* począwszy jeszcze od okresu Edo, próżno by szukać tych, którzy otrzymali swe licencje od Gojō, jeśli nie zostały one później niezależnie potwierdzone przez Yoshidów, a w przypadku takich, którzy zyskali uznanie obydwu rodów sędziowskich, jako datę promocji podaje się datę przyznania im tytułu przez Yoshidów.

Kokugikan

Począwszy od 1757 roku turnieje sumo odbywały się regularnie, w każdym trzecim i dziesiątym miesiącu kalendarza księżycowego.⁶² Zawody te, tzw. *kōgyō* (współcześnie: *basbo*), miały miejsce na wolnym powietrzu, na terenach zabudowań świątyni buddyjskich i sintoistycznych, na których wznoszono tymczasowe konstrukcje z miejscami dla widowni jak w teatrze i centralnie umieszczonym *dohyō*. Pod koniec okresu Edo były to już potężne budowle mogące pomieścić nawet do 3000 widzów. Nieopodal wznoszono również tymczasowe herbaciarnie i podobne przybytki, których głównym celem było zapewnienie widzom jedzenia i picia. W 1778 roku nominalny czas trwania zawodów ustalono na 10 dni (walki zawodników *makushita* odbywały się przez pierwsze 9 dni), ale zdarzało się, że przy niesprzyjającej pogodzie przeciągały się one nawet do dwóch miesięcy.⁶³

W 1833 roku za stałe miejsce urządzania turniejów na terenie Edo obrano Ekōin,⁶⁴ ale walki cały czas odbywały się na otwartej przestrzeni. Wreszcie, w marcu 1906 roku,

⁶⁰ Osackie stowarzyszenie ostatecznie przyznało się do błędu i przeprosiło Yoshidów. Zob.: Nitta Ichirō, op.cit., s. 276.

⁶¹ L. P. Cuyler, op.cit., s. 108–109; Nitta Ichirō, op.cit., s. 276, 282.

⁶² L. P. Cuyler, op.cit., s. 69.

⁶³ Nitta Ichirō, op.cit., s. 277–278

⁶⁴ Wcześniej miejscami odbywania się zawodów na terenie Edo były najczęściej Fukagawa Hachimangū, Honjo Ekōin, Asakusa Kuramae Hachimangū, Shiba Shimmeisha i Kanda Myōjinsha. Ibidem.

w pobliżu Ekōinu w Ryōgoku Motomachi rozpoczęła się budowa stałego obiektu przeznaczonego na zawody sumo.⁶⁵ Autorem projektu architektonicznego tej budowli był jeden z najbardziej znanych architektów japońskich z okresu Meiji – Tatsuno Kingo. Parametry budynku były imponujące: wysokość – 41 m, średnica – 121 m. Jak na owe czasy był to budynek niezwykle nowoczesny (uznany za największy w Azji; mógł pomieścić 13 tys. osób). Dzięki dachowi w kształcie kopuły zwany był potocznie „wielkim stalowym parasolem” (*daitessan*), jako że zawody mogły się w nim odbywać bez względu na panującą na zewnątrz pogodę. Koszt wykonania budowli wyniósł 270 tys. jenów, z czego 137 tys. pochłonęły konstrukcje stalowe. Stanowiło to sumę ogromną, toteż realizacja inwestycji była możliwa tylko dzięki znacznemu dofinansowaniu z budżetu państwa.⁶⁶

Uroczyste otwarcie obiektu odbyło się 2 czerwca 1909 roku, przy czym losy jego nazwy ważyły się do ostatniej chwili. Ogłoszenie o otwarciu sformułował wielki miłośnik sumo, pisarz Emi Suiin. Określił on sumo mianem sportu narodowego (*kokugū*), odwołując się do zamierzchłej tradycji organizowania pokazów sumo podczas dorocznych przyjęć wydawanych przez dwór cesarski dla wysokich dostojników (*sumai sechie*).⁶⁷ Podchwycił to Oguruma Bungorō (były *ōzeki* Ōtohira), który, podobnie jak Itagaki, znalazł się w Komisji ds. [Budowy] Stałej Siedziby [Sumo] (Jōsetsukan Inkai), proponując, by nowo oddany do użytku obiekt nazwać Kokugikan (Hala Sportu Narodowego). W przemówieniu wygłoszonym podczas inauguracji Itagaki napomknął o tej nazwie i choć zaledwie dwa dni później wycofywał się z tego określenia, stwierdzając: „Kokugikan to dość trudna do wymówienia nazwa, na co nie zwróciłem dostatecznej uwagi. Żałuję, że w czasie inauguracji obiekt nie został nazwany Buikukan (Hala Szkoleniowa Sztuk Walki), bo ta nazwa lepiej oddawałaby jego przeznaczenie oraz charakter i łatwiej wpada w ucho”,⁶⁸ to było już jednak za późno, gdyż nazwa Kokugikan została z aplauzem przyjęta przez starszyznę Tokijskiego Związku Sumo.⁶⁹

Otwarcie Kokugikanu było niezwykle doniosłym wydarzeniem, któremu towarzyszyło wiele zmian. Jedną z ważniejszych było pojawianie się na *dohyō* zawodników *makuuchi* także w ostatnim, dziesiątym dniu zawodów.⁷⁰ Wynikało to głównie ze względów ekonomicznych, chodziło bowiem o przyciągnięcie możliwie największej

⁶⁵ Rozważano także inne lokalizacje na terenie Tokio, jak np. Hibiya czy Mitsubishi Kawara. Zob.: Wakamori Tarō, op.cit., s. 48.

⁶⁶ Kazami Akira, op.cit., s. 77–78.

⁶⁷ Ibidem, s. 101.

⁶⁸ „Tōkyō Asahi Shimbun”, 04.06.1909, cyt. za: Kazami Akira, op.cit., s. 102.

⁶⁹ W rzeczywistości określenie „sport narodowy” w odniesieniu do sumo pojawiło się już wcześniej, m.in. w napisanym przez Kuroiwe Shūroku wstępie do *Kakuryoku shiden* (Historii sumo) Mikiego Sadaichiego, opublikowanym w 1901 r. Zob.: Nitta Ichirō, op.cit., s. 278.

⁷⁰ Występy zawodników *makuuchi* w ostatnim dniu turniejów odbywały się do 1791 r.

liczby widzów.⁷¹ Wprowadzono też drużynową rywalizację zawodników rangi *makuuchi* w oparciu o „system wschód-zachód” (*tōzaisei*), w ramach którego *rikishi* dzielono na dwie grupy (wschodnią i zachodnią), a zwycięskiej drużynie przyznawano nagrodę pieniężną oraz proporce (*yūshōke*) wnoszone na *dohyō* przez zawodników w stopniach poniżej *sekinake*, którzy osiągnęli najlepsze wyniki. Ustalono także, że w czasie kolejnego *basho* zwycięzcy poprzedniego będą zajmować pozycję po „wschodniej stronie”.⁷² Inauguracyjną walkę stoczyli *yokozuna* Hitachiyama Taniemon, reprezentujący „wschód” i *yokozuna* Umegatani Tōtarō II, reprezentujący „zachód”.

Nowym sposobem honorowania indywidualnych zwycięzców *yūshō*⁷³ stało się wywieszanie na terenie Kokugikanu ich fotografii.⁷⁴ Inicjatorem tego pomysłu (tzw. *yūshōgaku*) było wydawnictwo prasowe Jiji Shimpōsha. Pierwszą fotografię wykonano dla Takamiyamy Torinosuke, drugą dla Hitachiyamy. Jako wyraz uznania dla zasług, wywieszono również zdjęcie Umegataniego, ponieważ uważano, że to właśnie dzięki niemu i Hitachiyamie popularność sumo osiągnęła niespotykany dotąd poziom i umożliwiła tym samym realizację tak wspaniałej inwestycji, jaką była budowa Kokugikanu. W 1911 roku w Kokugikanie zawisło pierwsze *zenshōgaku* (zdjęcie zwycięzcy, który nie przegrał w danym turnieju żadnej walki), przedstawiające Tachiyamę Mineemona. Warto jednak zaznaczyć, że praktyka wywieszania *yūshōgaku* nie była uznawana przez Tokijskie Stowarzyszenie Sumo, które podobny system wprowadziło dopiero w 1926 roku, kiedy ówczesny następca tronu, Hirohito (późniejszy cesarz) jako nagrodę dla zwycięzcy ustanowił Puchar Następcy Tronu (*Tōgūhai*)⁷⁵.

Wraz z otwarciem Kokugikanu w świecie sumo zaszło też wiele zmian o charakterze obyczajowym. W przypadku *sekitori*⁷⁶ bawelniane yukaty, stanowiące dotąd najczęstszy strój przybywających na letnie turnieje zawodników, zostały zastąpione szarymi spodniami *hakama* oraz czarną narzutką *haori*. Ten oficjalny ubiór miał obowiązywać *rikishi* także podczas ich tournée po kraju.⁷⁷ Zmienił się również strój sędziów. Dotychczasowe *kamishimo*, stanowiące odpowiednik ceremonialnego ubioru

⁷¹ Kazami Akira, op.cit., s. 194.

⁷² Podział na grupę wschodnią i zachodnią stosowano w programach turniejowych *banzuke* już w okresie Edo, ale do czasów otwarcia Kokugikanu nie był on wykorzystywany do rywalizacji zespołowej. Początkowo podział ten rzeczywiście odzwierciedlał do pewnego stopnia geograficzne pochodzenie *rikishi*, z biegiem czasu stał się jednak całkowicie umowny. Ponieważ tytuł yokozuna pojawił się po raz pierwszy po wschodniej, tj. prawej stronie (w 1890 r. przy nazwisku Nishinomiego), uznawana jest ona odtąd za bardziej prestiżową. Zob.: Kazami Akira, op.cit., s. 192–201.

⁷³ *Yūshō* – zwycięstwo w łącznej klasyfikacji indywidualnej w regularnych zawodach (*basho*), których wyniki brane są pod uwagę przy określaniu późniejszego rankingu zawodników.

⁷⁴ Współcześnie są to kolorowe fotografie o wysokości 3,5 metra, wywieszane pod sufitem Kokugikanu.

⁷⁵ Obecnie pod nazwą Puchar Cesarza (*Tennōhai*).

⁷⁶ *Sekitori* – zawodnicy rang powyżej *makushita*.

⁷⁷ Kazami Akira, op.cit., s. 119–123.

wojowników z okresu Edo, a składające się ze spodni *bakama* oraz kamizelki *kataginu* nakładanych na kimono, zostało zastąpione przez tzw. *yoroi hitatare*, czyli kimono zakładane pod zbroję pochodzące z okresu Kamakura (1192–1333). Nakryciem głowy *gyōji*, strzyżonej oczywiście po europejsku, stało się kruczoczarne *samurai eboshi*. Dodatkową nowością były pojawiające się na strojach sędziów emblematy sponsorów.⁷⁸ Wyrażono też zgodę na noszenie przez sędziów krótkich mieczy *wakizashi*, ale dotyczyło to wyłącznie *tate gyōji*.⁷⁹

Gyōji pochodzili z rodów, które stosowną licencję uzyskiwały od Yoshidów jeszcze w okresie Edo, przy czym w Tokio były to linie Kimura i Shikimori. Z biegiem czasu, ich uczniowie, nawet w przypadku braku więzów krwi, przyjmowali nazwiska swoich mistrzów, by podkreślić swą przynależność do określonej szkoły sędziowania, toteż od momentu powstania Kokugikanu praktycznie we wszystkich walkach, które się w nim odbyły sędziami byli *gyōji* Kimura Shōnosuke lub Shikimori Inosuke.⁸⁰

Większą uwagę zaczęto przykładać do zasad fair play. W 1910 roku, wobec stale narastającej krytyki ustawionych walk (*yaochō sumō*), z inicjatywy Itagakiego Taisuke sporządzona została umowa, pod którą podpisali zawodnicy z takich *sumōbeya*, jak Tomozuna, Isenoumi, Miyagino, Dewanoumi, Takasago oraz Ikazuchi, zobowiązując się do „naprawy złych praktyk drogi sumo” (*sumōdo no heijū o kyōsei suru*) oraz „uznania kwestii zwycięstwa w *dohyō* za świętość” (*dohyōjō no shōbu wa shinsei ni ketsu subeku*). W tym samym czasie pojawił się także zakaz praktyki *yurufun* polegającej na poluzowaniu przepaski *mawashi*, która praktycznie uniemożliwiała mocny chwyt ze strony przeciwnika.⁸¹

Istotne zmiany i ograniczenia objęły także widzów. W szczególności wprowadzono zakaz zwyczajowego obdarowywania ulubionych zawodników porporcami (*nobori*) oraz beczkami sake (*tsumidaru*). Zabroniono rzucania na ring pustych butelek (co było wyrazem dezaprobaty dla przegrywającego zawodnika), ale także poduszek *zabuton* i elementów garderoby.⁸² Zakazano handlu obnośnego.⁸³ Wymuszenie na widzach zachowania „godnego nowoczesnego obiektu” było o tyle istotne, że pozwalało

⁷⁸ Ibidem, s. 130.

⁷⁹ Ibidem, s. 123–127. *Tate gyōji* – najwyższa ranga wśród sędziów sumo; w przypadku walk, w których bierze udział *yokozyūna*, sędzia powinien być w randze *tate gyōji*. Noszony przez sędziego miecz ma symbolizować jego gotowość do popelnienia *seppuku*, w przypadku gdyby podjęta przez niego decyzja określająca zwycięzcę walki była błędna.

⁸⁰ L. P. Cuyler, op.cit., s. 74–75; Kazami Akira, op.cit., s. 218–222.

⁸¹ Kazami Akira, op.cit., s. 132–142. Mocniejszy chwyt *mawashi*, nie mówiąc już o próbie wykonania rzutu, mógł się w takim przypadku skończyć z jednej strony kompletnym roznegliżowaniem przeciwnika, a z drugiej utratą równowagi przez atakującego.

⁸² Wartościowe przedmioty rzucane na *dohyō* miały stanowić dowód uznania dla zwycięzcy, który mógł je później spieniężyć. W praktyce były one najczęściej odkupywane przez swoich właścicieli, którzy w ten sposób sponsorowali wybranych zawodników.

⁸³ Kazami Akira, op.cit., s. 112–116, 145–150.

zapewnić odpowiedni poziom kulturalny widowiska w przypadku wizyty cesarza, dla którego wybudowano w Kokugikanie specjalną lożę. Cesarz Mutsuhito nie zawitał tam jednak ani razu. Jedynie następca tronu, Yoshihito, obejrzał zawody w 1910 roku.⁸⁴ Kokugikan odwiedzali także w latach 1909 i 1912 wnuk cesarza Mutsuhito (Hirohito), a także inni członkowie rodziny cesarskiej.⁸⁵

W lutym 1909 roku została oddana do użytku Hala w Jokohamie (Yokohama Jōsetsukan), którą też przeznaczono na zawody sumo. Wszystkie kolejne obiekty służące uprawianiu sumo, a wybudowane po otwarciu hali w Ryōgoku nazywano już jednak Kokugikanami – w lutym 1912 roku otwarto Kokugikan w Asakusie (Tokio), w czerwcu tego samego roku – w Kioto, następnie w Nagoi (w lutym 1914 r.) i w Osace (we wrześniu 1919 r.).⁸⁶ Chociaż, w odróżnieniu od późniejszych inwestycji, Tokijskie Stowarzyszenie Sumo uzyskało bardzo silne wsparcie z budżetu państwa, wybudowanie tak okazałego obiektu, jakim był Kokugikan w Ryōgoku, znacznie nadwężyło stan finansowy stowarzyszenia. Stało się to jedną z przyczyn perturbacji w wypłatach wynagrodzeń zawodników, które doprowadziły w 1911 roku do strajku niższych rangą *rikishi*, domagających się uregulowania kwestii płac. Efektem protestu, który przeszedł do historii jako „incydent w Klubie Shimbashi” (*Shimbashi Kurabu jiken*), było m.in. dopuszczenie przedstawicieli *sekitori* do komisji nadzoru nad finansami stowarzyszenia, a także stworzenie funduszu emerytalnego dla zawodników.⁸⁷

Mistrzowie sumo okresu Meiji

Jak wiadomo, nic tak nie przysparza popularności danej dyscyplinie sportu, jak wspaniali mistrzowie. Zwłaszcza jeśli dysponują silną osobowością, gdyż nierzadko to właśnie ona, a nie wyniki sportowe, jest magnesem przyciągającym zainteresowanie szerokich rzesz kibiców. Pod tym względem początki okresu Meiji nie stanowiły jednak szczególnie sprzyjającego okresu w historii sumo.

Jimmaku Kyūgorō, który uzyskał licencję yokozuny (nr 12) w 1867 roku, wkrótce po promocji zrezygnował z dalszego uprawiania sumo. Na jego następcę wytypowano Kimenzana Tanigorō, który został wypromowany przez ród Yoshidów jako *yokozuna* (nr 13) w 1869 roku, ale ponieważ miał wówczas już 43 lata i okres swojej najwyższej formy za sobą, już w pierwszym turnieju po promocji przegrał dwie z dziewięciu walk i w konsekwencji słabych wyników wycofał się z dalszej kariery w 1870 roku, nie

⁸⁴ Ibidem, s. 81.

⁸⁵ Kolejne *tenran sumō* odbyło się dopiero w latach 1930 i 1931 na terenie posiadłości cesarskich. Ibidem, s. 84.

⁸⁶ Ibidem, s. 102–103.

⁸⁷ Ibidem, s. 152–190.

ukończywszy kolejnych zawodów. W tym samym czasie promocję do stopnia *ōzeki* otrzymał Sakaigawa Namiemon, okrzyknięty Tanikaze ery Meiji. Mimo że nie zanotował aż tak spektakularnych sukcesów jak Tanikaze,⁸⁸ uzyskał tytuł *yokozuna* (nr 14) w 1876 roku i osiągał bardzo dobre rezultaty w kolejnych zawodach, aż do wycofania się z czynnego uprawiania sumo w 1881 roku.

W tym samym okresie w Osace znakomite wyniki uzyskiwał Umegatani Tōtarō I, który w 1870 roku, jako 25-latek, awansował do stopnia *ōzeki*. Zimą tegoż roku Umegatani postanowił przenieść się do Tokio. Napięte stosunki, jakie panowały wówczas między ośrodkami sumo w Tokio i Osace, spowodowały jednak, że zmuszono go do ponownego rozpoczęcia kariery *rikishi* od najniższego szczebla i pomimo doskonałych wyników awansowano niezwykle powoli. Dopiero w 1874 roku dostał się do *makuuchi* i mimo słabej postawy większości rywali na otrzymanie stopnia *ōzeki* musiał czekać aż do 1879 roku. Awans uprawniający go do używania tytułu *yokozuna* (nr 15) otrzymał dopiero w roku 1884, tuż przed słynnym marcowym *tenran sumō*. Warto jednak zaznaczyć, że licencję *yokozuna* otrzymał wówczas niezależnie od obydwu rodów (Gojō i Yoshida). *Keshō mawashi* w błyskawicznym tempie przygotował dla niego wtedy sam Itō Hirobumi, bo Umegatani nie miał już na to ani czasu, ani pieniędzy. *Tenran sumō* wygrał jednak wówczas Ōdate Uzaemon.⁸⁹ Rok później, czyli podczas swoich zaledwie drugich zawodów jako *yokozuna*, Umegatani przegrał dwie kolejne walki i zdecydował się natychmiast zakończyć karierę, podczas której zdobył *yūshō* dziewięć razy.

Wygrana Ōdate we wspomnianym *tenran sumō* nie była przypadkowa, chociaż nigdy nie doczekał się awansu do tytułu *yokozuna*, był to doskonały *rikishi*. Podczas pamiętnej walki z Umegatanim, Ōdate startował w randze *komusubi*. Rok później awans do stopnia *ōzeki* uzyskany nie przez Ōdate, który miał lepsze wyniki, ale Nishinoumiego – innego *rikishi* z tej samej *sumōbeya*, do której należał Ōdate – spowodował ostry konflikt między Ōdate i Takasago *oyakata*, w wyniku którego Ōdate został wyrzucony z *sumōbeya* należącej do Takasago. Ōdate przeszedł wówczas do *sumōbeya* kierowanej przez Isenoumiego i po trzech kolejnych latach uzyskał ostatecznie upragniony awans do rangi *ōzeki*. Niestety, miał już wówczas czterdzieści dwa lata i po dwóch kolejnych latach zakończył starty, mając na koncie cztery *yūshō*.

Wspomniany Nishinoumi Kajirō I rozpoczął swoją karierę zawodnika sumo w Kioto, ale przeniósł się później do stajni Takasago i jego właściwy debiut w *makuuchi* miał miejsce dopiero w 1882 roku w Tokio. Korzystając z silnego wsparcia Takasago, osiągnął stopień *ōzeki* w 1885 roku, ale nie był go w stanie utrzymać. Ponownie awansował do rangi *ōzeki* w 1890 roku i już przy okazji kolejnych zawodów uzyskał promocję do tytułu *yokozuna* (nr 16). Po sprzeciwie Nishinoumiego dotyczącym umieszczenia jego nazwiska na *banzuke* jako *haridashi* (dosł.: dodatkowy) *ōzeki*, Takasago

⁸⁸ Tanikaze Kajinosuke II wygrał aż 21 *yūshō* i to w czasach, gdy zawody te odbywały się zaledwie dwa razy do roku. Sakaigawie zwycięstwo w turniejach udało się osiągnąć zaledwie dwa razy.

⁸⁹ Zob. np.: L. P. Cuyler, op.cit., s. 100–102.

wymógł, by po raz pierwszy w historii sumo na programie pojawiło się słowo *yokozuna*. Omawiając historię Nishinoumiego, nie sposób nie wspomnieć głośnego skandalu, jaki miał miejsce podczas jego walki z Hōō Umagorō (późniejszym *ōzeki*) w letnim turnieju w 1895 roku, kiedy to, po ewidentnie przegranej przez Nishinoumiego walce, do *dohyō* wkroczył Takasago i, wymazując wyraźny odcisk fragmentu stopy Nishinoumiego, usiłował zmusić sędziów do zmiany decyzji na jego korzyść. Walka ostatecznie została uznana za nierozstrzygniętą, ale Nishinoumi nie pojawił się następnego dnia na turnieju, a po kolejnych zawodach zrezygnował z dalszej kariery. Warto wspomnieć, że mimo sześciu lat startów jako *yokozuna*, Nishinoumi zwyciężył zaledwie w dwóch turniejach sumo. Znacznie lepiej wypada pod tym względem Konishiki Yasokichi, który także należał do stajni Takasago.

Umegatani Tōtarō II (1878–1927)

Konishikiemu przyznano licencję *yokozuna* (nr 17) w 1896 roku, kiedy miał już na koncie siedem wygranych *yūshō*. Niestety, przez dalsze lata swojej kariery *rikishi*, którą zakończył ostatecznie w 1901 roku, nie udało mu się już ani razu wygrać zawodów.

Kolejnym zawodnikiem, który mógł się poszczycić prawem do używania tytułu *yokozuna* (nr 18) był od 1901 roku Ozutsu Manemon. Dwa lata później taką samą licencję uzyskali Hitachiyama Taniemon (nr 19) i Umegatani Tōtarō II (nr 20). Ciągła rywalizacja tych dwóch świetnych *rikishi* trwała przez ponad dziesięć lat, wydatnie przyczyniając się do kolejnego wzrostu popularności sumo. W 1907 roku Hitachiyama odbył tournée po Stanach Zjednoczonych, gdzie m.in. prezentował sumo prezydentowi Theodorowi Rooseveltowi (był to pierwszy pokaz profesjonalnego sumo za granicą), zyskując miano „nagiego posła”.⁹⁰ Hitachiyama wycofał się z czynnego uprawiania sumo w 1914 roku. Rok później swoją karierę zakończył Umegatani, ale przez następne lata obaj aktywnie działali we władzach Tōkyō Ōzumo Kyōkai.

Ostatnim sławnym *rikishi*, którego cała kariera sportowa przypadła na okres Meiji, był Wakashima Gonshirō, który w roku 1902, mając 26 lat, awansował do stopnia *ōzeki*. Rok później tytuł *yokozuna* (nr 21) został mu przyznany przez ród Gojō, a po kolejnych dwóch latach zatwierdzony także przez ród Yoshida. Wakashima był doskonałym zawodnikiem, niestety, poważna kontuzja, jaką odniósł podczas zawodów

⁹⁰ L. P. Cuyler, op.cit., s. 105–106.

Walka Hitachiyamy i Umegataniego (po prawej), sędziuje Yoshida Oikaze

w 1905 roku, zmusiła go do zakończenia kariery dwa lata później. Następną wielką gwiazdą sumo, ale już przełomu Meiji i Taishō, był Tachiyama Mineemon, który promocję do stopnia *yokozuna* uzyskal w 1911 roku i wywalczył 11 *jinshō*, co w czasach, gdy zawody odbywały się zaledwie dwa razy do roku, i przy tak silnej konkurencji było nie lada wyczynem.

Warto zauważyć, że oprócz wspomnianych wyżej *rikishi*, w okresie Meiji pojawiło się jeszcze wielu innych znakomitych zawodników sumo, którym, choć osiągal doskonale rezultaty, nie dany był awans do tytułu *yokozuna*, a w niektórych wypadkach nawet do stopnia *ōzeki*. Można wśród nich wymienić choćby Ichinoyę Tōtarō, Musashigatę Inosuke, Araiwę Kamenosuke, czy Ōnomatsu Wasuke.

Podsumowanie

Okres Meiji stanowi dla sumo czas burzliwych przemian – od początkowego regresu i walki o przetrwanie, kiedy określane było mianem „barbarzyńskiej rozrywki”, przez istotne reformy wewnętrzne do ponownego rozkwitu i uznania go za sport narodowy. Wraz z przejęciem przez Tokio roli państwowej i kulturalnej stolicy Japonii, pozostałe ośrodki sumo stopniowo traciły na znaczeniu. Pod koniec Meiji pełną kontrolę nad wszelkimi decyzjami dotyczącymi zmian i dalszego rozwoju sumo zaczął pełnić Tōkyō Ōzumo Kyōkai oraz ściśle współpracujący z tą organizacją sędziowski ród Yoshidów.

W okresie Edo mianem *kokugi*, czyli narodowej umiejętności, określano grę go.⁹¹ To, że zastosowano je w odniesieniu do sumo, wynikło w dużym stopniu z zainteresowania tym sportem dworu cesarskiego, choć w rzeczywistości o wiele głębsze związki

⁹¹ Kazami Akira, op.cit., s. 103–105.

z domem cesarskim miało kendo.⁹² Jeszcze w 1890 roku nauka sumo, kendo i džudo została wprowadzona do programu szkolnego męskich szkół, mimo że sumo nie było zaliczane do tradycyjnych sztuk walki *budō*, tak jak kendo czy džudo. Sumo miało jednak wpływowych miłośników i chyba ten właśnie czynnik zdecydował w głównej mierze o rozwoju wydarzeń i umieszczeniu sumo na tak wysokiej pozycji w hierarchii sportów w Japonii. Warto zauważyć, że Halę Japońskich Sztuk Walki (Nihon Budōkan), dedykowaną tradycyjnym sportom walki, czyli stanowiącą swoisty odpowiednik Kokugikanu, wybudowano dopiero w 1964 roku. Z punktu widzenia światowej popularności, za sport narodowy Japonii

Ćwiczenia sumo

można było też uznać džudo, które jest już przecież od wielu lat dyscypliną olimpijską, ale tak się nie stało. Nie ulega wątpliwości, że znaczącą rolę w utrwaleniu wizerunku sumo jako sportu narodowego odegrała w Japonii nazwa Kokugikan, a także duma z architektonicznego osiągnięcia, jakie ten obiekt stanowił.

W drugiej połowie okresu Meiji bardzo silny wpływ na wzrost popularności sumo miały militarne sukcesy Japonii w wojnie z Chinami (1894–1895) oraz pokonanie Rosji w 1905 roku. Na fali nastrojów nacjonalistycznych nastąpiła nieomal eksplozja zainteresowania ćwiczeniami kendo, džudo i innymi sztukami walki, a w szczególności także sumo. Nie do przecenienia był też wpływ na popularność sumo, i to zarówno w Japonii, jak i za granicą, osobowości tak wspaniałych zawodników, jak choćby Hitachiyama Taniemon czy Umegatani Tōtarō II. Sumo było nie tylko oglądane, ale i powszechnie uprawiane (amatorsko) przez ludzi z rozmaitych środowisk, w tym artystów (warto tu wspomnieć np. *bunshi sumō*, czyli sumo literatów) i młodzież.

Można się oczywiście spierać o to, czy sumo słusznie uzyskało miano sportu narodowego i co było pierwotne – hasło czy rzeczywiste ukształtowanie się sumo jako wiodącego sportu Japonii. Jeśli jednak weźmiemy pod uwagę jego historię i spojrzymy na to zjawisko z perspektywy początku XXI wieku, kiedy największą liczbę miłośników w Japonii ma obok baseballa i golfa właśnie sumo, należy stwierdzić, że określenie sumo mianem sportu narodowego Japonii jest w pełni zasłużone.

⁹² Ibidem.